

2. Коринская Л. Бесплатные университеты старого света: как в них попасть / Л. Коринская // *Заграница*. – 2005. – №36. – С. 10-13.
3. Папченко Т. Саламанка – город-университет / Т. Папченко // *Вокруг света*. – 2006. – №2. – С. 94-109.
4. Рутка З. Проблеми розвитку вищої освіти в Центрально-Східній Європі / З. Рутка // *Актуальні проблеми економіки*. – 2004. – №5. – С. 34-38.
5. Тимофеева С. Три шага к испанскому гранту / С. Тимофеева // *Заграница*. – 2003. – №40. – С. 12-16.
6. Яцюк О. Вища освіта в розвинутих країнах. / О. Яцюк // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2005. – №7-8. – С. 72-80.
7. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні: указ Президента України // *Освіта України*. – 2009. – 4 липня.
8. Андрусь О. Модульно-проектувальний комплекс: освітні завдання та методологічна основа / О. Андрусь // *Вища освіта України*. – 2009. – № 1. – С. 97-101.
9. Churruga J. Instituciones de Gayo en san Isiloro de Sevilla / J. Churruga.– Leon : Centro de Estud. e Invest San Isiloro. –1987 – 171 p.
10. Abelson P. The seven liberal arts: A study of medieval culture / P. Abelson. – N.Y. : Columb. Univ. press, 1939. – 150 p.

УДК 37.013.73

Пономаренко Г.О.
Херсонський національний
технічний університет

ЛЕКТОРСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ВИМІРІ ВИМОГ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті розкриваються основні детермінанти підвищення вимог до лекторської майстерності викладачів вітчизняних вишів у контексті входження України до європейського освітнього простору. Висвітлюються провідні складові лекторської майстерності викладачів ВНЗ України у контексті вимог Болонського процесу.

Ключові слова: Болонський процес, лекторська майстерність, етапи підготовки та проведення лекції, класифікація знакових систем передачі інформації, підтримка уваги слухачів, мовленнєвий портрет, художні засоби мови.

Пономаренко А. А. Лекторское мастерство преподавателя высшей школы в контексте требований Болонского процесса. В статье раскрываются основные детерминанты повышения требований к лекторскому мастерству преподавателей высших учебных заведений в контексте интеграции Украины в европейское образовательное пространство. Уточняются наиболее важные составляющие лекторского мастерства преподавателей вузов Украины в контексте требований Болонского процесса.

Ключевые слова: Болонский процесс, мастерство лектора, этапы подготовки и проведения лекции, классификация знаковых систем передачи информации, поддержка внимания слушателей, речевой портрет, художественные средства языка.

Ponomarenko A. A. Teacher's mastery as a lecture in the higher school considerations due to the Bologna process demands.

The article deals with the major determinants as for the raised demands to the home country high school teachers mastering their lecturer's skills based on the realities Ukraine faces as the country entering the European educational space. The core components of the teachers' working in the higher educational establishments of Ukraine lecturer mastery with considerations of the Bologna process requirements have been highlighted.

Key words: Bologna process, the lecturer's mastery stages of the preparation and conducting the lecture, sign systems' of informational transfer classification, keeping the audience attention, speech portrait, language artistic devices

Уільям А. Ворд, підкреслюючи унікальність і відповідальність місії Вчителя у розвитку суспільства, нації та країни, стверджував, що посередній учитель – викладає, гарний – пояснює, видатний – показує, а великий – надихає. І дійсно, у даному контексті варто погодитись із Шалвою Олександровичем Амонашвілі, який глибоко переконаний, що школа, у першу чергу, – це вчитель, а не будівля, програми, підручники, територія та паркан. Вона починається і завершується Вчителем, справжнім Вчителем, який спроможний запалити «вогонь знань» у душах і серцях підростаючого покоління.

Безперечно, що заявлені тези стосується і викладачів вищої школи. Розмірковуючи у цьому напрямі, виникає питання: «Яких педагогів з теплотою та любов'ю згадують студенти, кого вони навіть після завершення навчального закладу не забувають привітати з Днем Народження?». Відповідь проста – тих, хто на заняттях та у житті був справжньою Людиною, Професіоналом, Ритором та Актором; на лекціях кого було важко, але зрозуміло та цікаво!

Колись у Моцарта запитали: «Що найголовніше у музиці – що грати чи як грати? Він відповів – головне Хто буде грати!». Ця проста до геніальності відповідь актуальна і сьогодні, особливо у контексті розвитку вищої освіти в Україні.

Реалізація амбіційних програм Президента та Кабінету Міністрів України щодо технологічної, інтелектуальної та духовної модернізації України суттєво залежатиме від тих, хто завтра прийде до влади, у конструкторські бюро, лабораторії, на заводи та фабрики, в аграрний сектор. Замислюючись про майбутнє країни, вища школа вже сьогодні має дати чесну відповідь на те, чи відповідає сучасним і перспективним вимогам глобалізованого світу професійна та лекторська майстерність її професорсько-викладацького складу?

Проблематика перебудови національної системи вищої освіти на засадах Болонської декларації висвітлювалась у працях В. Андрущенка, В. Беха, Ю. Маліновського, Т. Туркот [3; 9] та ін. Структурно-функціональні аспекти та шляхи підвищення ефективної лекторської майстерності викладачів вищої школи досліджували Ю. Абаєв, С. Моїсєєв, Г. Сагач [1; 6; 7] та ін. Але не зважаючи на значну увагу дослідників до заявленої проблематики, питання переосмислення болонських акцентів у лекторській майстерності викладачів вишів України потребують розроблення.

Метою статті є уточнення основних складових лекторської майстерності викладача вищої школи в контексті вимог Болонського процесу.

Офіційно Болонський процес почав крокувати теренами України 19 травня 2005 року, коли на конференції у норвезькому місті Берген були підписані відповідні нормативні документи. Його метою є створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників, покращення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи [10].

Отже, концепція реформування Європейської освіти прекрасна, мета благородна, залишається подивитись, як ці болонські ідеї проростають на наших «аудиторних полях» в умовах «ризиковано-традиційного студентостворення» [2].

По-перше, студенти отримали можливість створювати власні освітні траєкторії, тобто формувати індивідуальний план навчання у ВНЗ та обирати частину курсів самостійно. Хоча, як показують останні загальнонаціональні соціологічні дослідження, наприклад, Фонду «Демократичні ініціативи», 37 % опитаних студентів відзначають, що вони взагалі не мають можливості самостійно обирати певну частину навчальних курсів, а 24 % – висловили свою незадоволеність обмеженістю цього процесу (мали змогу обрати лише 1 – 2 курси).

По-друге, у студентській молоді підвищилась як національна, так і закордонна освітня мобільність. Так, наприклад, студенти бакалавріату чи магістратури можуть провчитися семестр або декілька семестрів в іншому ВНЗ України чи зарубіжжя, а потім знову повернутися до рідної Alma Mater. Результати названого вище соціологічного дослідження констатують наявність певних проблем і в цьому напрямі реалізації Болонської декларації. Зокрема про мобільність всередині країни знають 20 % опитаних студентів, а з можливостями під час бакалавріату навчатися за кордоном обізнані лише 17 %.

По-третє, впровадження кредитно-модульної системи навчання у ВНЗ передбачає винесення значної частини навчального матеріалу на самостійне опрацювання студентами. Навчальний час, що відводиться для самостійної роботи студентів, регламентується нормативними документами МОН України, навчальним (робочим навчальним) планом і знаходиться, як правило, в межах від 1/3 до 2/3 загального обсягу навчального часу, передбаченого для вивчення конкретної навчальної дисципліни. У цих умовах основним завданням викладача вищої школи стає не репродуктивне викладання набору готових знань, а організація якісної самостійної роботи студентів. Соціологія свідчить, що у вишах України доволі часто порушується баланс між аудиторною та самостійною роботою студентів. Це призводить до викривлення самої суті Болонського процесу. Так, наприклад, менше 10 пар на тиждень мають лише 13 % студентів, від 10 до 15 пар – 21 %, від 15 до 20 – 42 %, 20 і більше пар – 22 % опитаних. Відповідно на підготовку самостійних завдань більше половини студентів (55 %) витрачають до 10 годин на тиждень, а в бібліотеці працюють менше 10 годин на тиждень – 58 %.

Отже, непросте приєднання України до Болонського процесу супроводжується поступовою лібералізацією, гуманізацією, демократизацією та особистісною орієнтацією національної системи вищої освіти. Традиційна, авторитарна, дисциплінарна парадигма розвитку вищої школи незворотно відходить у минуле – викладач уже не є єдиним джерелом інформації; збільшується кількість об'єктивних методик контролю за рівнем навчальних досягнень студентів; у молоді з'являється можливість проектувати власну індивідуальну освітню траєкторію та обирати на цьому шляху викладачів, навчальні курси та виші; у структурі навчальної дисципліни робиться ставка на самостійну роботу студентів та одночасно зменшується кількість аудиторних занять, під час яких викладач має встигнути допомогти студентам «за деревами побачити ліс», зацікавити молодь змістом курсу та надихнути їх на якісну індивідуально-творчу роботу.

Окреслені тренди суттєво посилюють вимоги до професійної та лекторської майстерності професорсько-викладацького складу вишів. Розкриваючи важливість ораторської майстерності у житті публічної людини Б. Паскаль підкреслював, що: «Красномовство – це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не лише без труднощів, але із задоволенням, і щоб, захоплені метою й підбурені самолюбством, вони захотіли глибше у неї проникнути» [8, с. 66].

Сучасна наука стверджує, що ораторське мистецтво – це мистецтво підготовки та проголошення промови з конкретним впливом на розум, почуття та волю слухачів. Саме тому в справжній ораторській промові повинно простежуватись три основні функції мови: спілкування, повідомлення та вплив. Окремі

фахівці відзначають, що ораторське мистецтво байдуже до істини та брехні, з його допомогою можна однаково успішно та переконливо вводити в оману та сіяти добре, вічне, мудре [4].

Сьогодні у психолого-педагогічній літературі існує багато наукових і жартівливих (студентських) класифікацій лекторів за різними ознаками: типи – стриманий, емоційний і синтетичний; «півні» («кляють» знання з конспектів), солов'ї («співають», не дивлячись не тільки на конспект, але й на аудиторію) та маятники (постійно бігають по аудиторії); стилі – розумовий, художній і комбінований; моделі – «Сократ», «Керівник групової дискусії», «Майстер», «Генерал», «Менеджер», «Тренер», «Гід»; типи – природний, напружено-перетворювальний, навмисно-ухильницький, мимовільно-гальмівний, емоційний зрив та неадекватний тощо [4; 9].

Наявність великої кількості класифікацій лекторів зайвий раз підтверджує надзвичайну складність цієї професії і величезну кількість різноманітних факторів, що впливають на ефективність роботи викладача.

Результати соціологічних опитувань засвідчують, що в лекції, доповіді, виступі слухачі найбільше цінують: актуальність тематики, професіоналізм (43 %); щирість, правдивість лектора (39 %); детальність аналізу заявленої проблематики (32 %), виразність мови, почуття гумору (31 %) та логіку викладу матеріалу (19 %). В інших дослідженнях стверджується, що 7 % першого враження формує те, як говорить викладач; 38 % – що він говорить; 55 % – як він виглядає [9].

Численні наукові дослідження та власний педагогічний досвід підказують, що під час уточнення основних складових лекторської майстерності викладача вищої школи через призму євроінтеграційних реалій необхідно дати зрозумілу відповідь на те, кому, що і як повинен говорити лектор.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та наукових досліджень, пов'язаних з ораторською майстерністю, засвідчив [1; 6; 7; 9], що на сьогодні до основних етапів підготовки (вихід на розуміння, кому та для чого читати) та проведення лекції (що читати) варто віднести: дослідницький, розробки змісту лекції, відпрацювання ораторського оформлення виступу, а також вступ, основна та заключна частини відповідно. Їх характеристика представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні етапи підготовки та проведення лекції у вищій школі

Назва етапу	Мета етапу	Характеристика етапу
ПІДГОТОВКА ДО ЛЕКЦІЇ		
Дослідницький	Створення концепції (кому казати, для чого, що повинні засвоїти слухачі) майбутнього виступу	Визначення актуальності та практичної значущості майбутнього виступу. Уточнення вікових, статевих, культурних, професійних, релігійних, аксіологічних особливостей цільової аудиторії. Відвідання лекцій і консультацій на аналогічні теми. Визначення типу (інформаційний, пропагандистський, комбінований) та стилю (науковий, діловий, співбесіда) промови.
Розробка змісту лекції	Створення «макету» лекції, у якому конкретизовані план, композиція, обсяг виступу по кожному з виокремлених змістових напрямів	Складання попереднього плану за такими орієнтовними пунктами: <ul style="list-style-type: none"> • загальні поняття, теоретичні положення, закономірності; • історія предмета, питання, проблематика; • суспільна практика, її аналіз, здійснення; • задачі, перспективи, пропозиції, висновки. Опрацювання інформаційних джерел через призму питань попереднього плану та накопичення достатньої кількості матеріалу для створення змістового «макету» лекції. Встановлення, які саме фрагменти слід дати під запис. Дотримання таких принципів композиційної побудови: послідовність; посилення значущості інформаційного впливу; гармонійне поєднання структури зі змістом; економія засобів (мінімум слів, фактів і доказів). Підготовка наочності у формі таблиць, малюнків, діаграм, структурно-функціональних схем, моделей, що полегшить сприйняття змісту лекції та його внутрішньої структури. Текст лекції, як правило, має містити: <ul style="list-style-type: none"> • тему, кількість годин, мету та завдання, перелік технічних засобів навчання; • план, список літератури, вступ, розгорнутий опис кожного питання плану із проміжними висновками та підсумковим резюме.
Відпрацювання ораторського оформлення виступу	Проговорювання та «програвання» майбутнього виступу за законами ораторської майстерності	Складання розгорнутих тез виступу та їх апробація (внутрішнє проговорювання, виступ перед уявними слухачами). Інтонавання тексту виступу (розставлення логічних пауз і наголосів) та насичення його необхідними художніми засобами мови, прикладами з власного життя. Передбачення діалогізації та драматизації виступу, провокаційних тез, спеціальних прийомів для ефективного подолання «криз уваги», що приблизно наступають на 15-20 та 30-35 хвилинах заняття.

ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ			
	Вступ	Налаштувати слухачів на майбутню конструктивну роботу	Привернути увагу та встановити контакт з аудиторією (створити позитивне враження). Зацікавити слухачів матеріалом лекції та ознайомити з темою, метою, планом роботи та переліком рекомендованої літератури. Оптимально розсадити слухачів в аудиторії (ближче один до одного та до викладача) для посилення їх емоційного взаємовпливу
	Основна частина	Засвоєння слухачами змісту лекції та виникнення бажання розширити знання з піднятої проблематики під час самостійної роботи	Актуалізація опорних знань (зв'язок змісту лекції з раніше вивченим матеріалом). Логіка викладу змісту структурної одиниці лекції (пункту плану): <ul style="list-style-type: none"> • теза – розгорнута відповідь на пункт плану; • аргументи – підкріплення правоти зазначеної тези, доводи на її користь; • антитеза, контраргументи – існуючі протилежні погляди на зазначену проблему; • ілюстрація тези – статистичні дані, конкретні випадки з практики, цитати; • демонстрація – підкріплення оголошеної тези наочними матеріалами; • проміжні висновки – узагальнення усього сказаного з певного питання. Контроль за увагою слухачів. Під час втрати інтересу використання ораторських контрприйомів для повернення контакту з аудиторією. Допомога студентам у веденні конспекту лекції (рваний темп, при необхідності повтор, пауза, використання скорочень, виокремлення головного)
	Заключна частина	Закріпити пройдений матеріал та надихнути студентів на подальшу роботу	Підведення підсумків лекції. Лаконічні та змістовні відповіді на питання студентів (їх наявність – це показник того, наскільки лекція захопила аудиторію).

З Таблиці 1 помітно, який непростий шлях має пройти викладач до розуміння того, кому, для чого та що необхідно говорити перед аудиторією. Але у нашому науковому пошуку залишається нерозкритою ще одна надзвичайно важлива складова лекторської та ораторської майстерності – як читати?!

Уточнюючи теоретико-методологічні основи цього питання, необхідно відзначити, що в оратора є широкий набір шляхів і засобів, за допомогою яких можна передати інформацію та вплинути на аудиторію. Загальновідомо, що у людей є 5 основних органів відчуття: зір (інформативність 67,8 %), слух (21,2 %), дотик (7,2 %), нюх (2,2 %), смак (1,7 %). З допомогою більшості з цих сенсорних систем студенти збирають та обробляють різноманітну інформацію про зміст лекції, ставлення викладача до поданої інформації та аудиторії. Саме тому всіх студентів, відповідно до їх індивідуальних домінант у пізнавальних процесах, можна поділити на «візуалістів», «аудіалістів» та «естетів». З огляду на це, доступність лекційного матеріалу підвищується завдяки гармонійному поєднанню на занятті абстрактного (поняття, структурно-функціональні схеми, моделі тощо), образного (широке використання мультимедійних технологій) та емоційного аспектів (торкання потребо-мотиваційної та ціннісно-сміслової сфери особистості) заняття.

Спираючись на специфіку пізнавальних процесів людини, вченими була розроблена загальна класифікація знакових систем передачі інформації, що представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Загальна класифікація знакових систем передачі інформації

Різновид	Знакові системи комунікації	Складові знакових систем комунікації
Вербальне спілкування	Мова викладача	Внутрішня мова; Письмова мова; Зовнішня мова: <ul style="list-style-type: none"> • монолог; • діалог; • полілог
Невербальне спілкування	Візуальна	Кінесика (експресивно виразні рухи, поза, жести, міміка, пантоміміка, рухи) Візуальний контакт (погляд, вираз очей) Проксеміка: <ul style="list-style-type: none"> • просторово-часова орієнтація; • дистанція (відстань до слухачів, кут повороту до аудиторії,

		<i>персональний простір)</i>
		<i>Допоміжні засоби (одяг, зачіска, косметика, прикраси)</i>
		<i>Ольфакторні засоби (чинники, пов'язані з запахом)</i>
	Акустичні	<i>Паралінгвістична (висота, тембр, темп голосу, якість дикції)</i>
		<i>Екстралінгвістична (сміх, мовні паузи, покашлювання)</i>
	Тактильні	<i>Такесика (дотики, рукопожаття, попліскування)</i>

Уважне вивчення змісту Таблиці 2 дозволяє стверджувати, що висвітлені у ній комунікаційні шляхи мають бути максимально ефективно використані під час публічного виступу. Так, наприклад, лише змінюючи параметри свого голосу, лектор може запропонувати аудиторії на 40 % більше інформації, ніж під час монотонної промови. Усе – і зовнішній вигляд, і рухи, і мовна культура викладача – мають переконувати слухачів у важливості поданої інформації для їх особистісного та професійного становлення.

Надзвичайно важливо, щоб лектору, спираючись на закони комунікації, з перших секунд свого виступу вдалось захопити увагу аудиторії і тримати її протягом всього часу, відведеного на спілкування. Практика показує, що будь-який оратор може гарантовано розраховувати на 3 хвилини уваги будь-якої аудиторії. У перші півтори хвилини аудиторія вирішує – слухати виступ чи ні, а в останні гадає – ну, нарешті завершить чи ні. В останньому випадку гумористи радять лекторам попереджувати аудиторію про те, що вони скоро будуть завершувати свій виступ, бо слухачів може хватити удар від несподіваної радості.

Для керування увагою слухачів на лекції надзвичайно важливо постійно тримати зоровий і слуховий контакт з аудиторією. Якщо лектор дивиться кудись убік або не відриває очей від конспекту лекції, то він навіть не помітить, що контакт з аудиторією втрачений і його промови загрожує провал.

Якщо викладач побачив байдужість на обличчях, сумні погляди, сторонню діяльність, не пов'язану зі змістом лекції (розгадування кросвордів, гра мобільним телефоном, читання жовтої преси тощо), почув розмови, то це сигнали про те, що контакт з аудиторією втрачається, інтерес у слухачів зникає. У такій ситуації лектор має доступно пояснити сказане, показати практичну значущість наведеної інформації крізь призму ціннісно-сислової сфери студентів, використати художні засоби мови (синоніми, порівняння, епітети, метафори, метонімію, гіперболу, літоту, іронію, уособлення, прислів'я, приказки, крилаті вислови, цитати тощо) та додати виразності своєму «мовленнєвому портрету».

До мовленнєвого портрету людини А. Леонтьєв відносить [5]:

- звучання голосу (сила, висота, темп, дикція, тембр, інтонація);
- мова (особливості лексики, побудови фраз, стиль, спосіб виразу думок, логіка);
- манери (поза, жести, міміка, погляд).

Корисно буде відзначити, що в арсеналі досвідчених викладачів є ще один ефективний прийом активізації уваги студентів – це діалогізація лекції.

Традиційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі, як правило, використовує пояснювально-ілюстративний метод. При цьому лектор повідомляє готові, «легкі» знання, а слухачі з величезними зусиллями намагаються їх запам'ятати. Вихід один – лекція має носити проблемний характер, стимулювати мислення слухачів, розкривати причинно-наслідкові зв'язки, апелювати до життєвого та професійного досвіду слухачів. Як влучно підмітив Б. Бадмаєв: «Лекция – это не «громкое долбление», а громкое мышление» [1, с. 3]. Тут необхідно додати, що це – спільне мислення викладача та слухачів, де педагог надзвичайно тонко, майже непомітно допомагає студенту дійти правильних висновків та усвідомити свою інтелектуальну перемогу над самим собою.

Королем проблемної бесіди, безперечно, був і залишається Сократ, який допомагав співрозмовникам побачити нове у звичайному, тим самим підштовхуючи людей до подальшого самостійного пошуку істини. Намагаючись досягнути велич комунікаційного таланту видатного філософа, визначають такі прийоми формулювання проблемних питань, що можуть бути корисними і «сучасним Сократам» від вищої школи: розгляд конкретної ситуації у контексті її детермінант; моделювання можливих наслідків певної події та пошук загальних ознак будь-якого явища у різних умовах.

Отже, підсумовуючи викладений матеріал крізь призму заявленої проблематики, доцільно зробити такі висновки:

✓ підвищення вимог до лекторської майстерності викладачів вітчизняних вишів детермінована такою специфікою реалізації Болонського процесу в Україні: лібералізацією, гуманізацією та особистісною орієнтацією навчально-виховного процесу; наданням можливості студентам планувати власну індивідуальну траєкторію навчання (вибір викладачів, курсів і вишів); перерозподіл кількості навчальних годин, відведених на вивчення дисципліни, на користь самостійної роботи; збільшення кількості об'єктивних методів контролю за рівнем навчальних досягнень студентів;

✓ важливими складовими лекторської майстерності викладачів ВНЗ України у контексті вимог Болонського процесу є: знання ціннісно-сислової, життєво-професійної, психофізичної специфіки цільової аудиторії; віра у те, про що йдеться мова; поетапна підготовка та проведення виступу; діалогічна та драматична основа побудови лекції; гармонійне поєднання на занятті логічного, образного та емоційного, а також уміння тримати інтерес слухачів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в уточненні теоретико-методологічних засад організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів України у контексті євроінтеграційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абаев Ю. К. Лекторское мастерство / Сайт Белорусского государственного медицинского университета, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.bsmu.by/index.php?option=com_content&view=article&id=1625%3A2009-10-1.
2. Болонський процес в Україні / Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2012-year/1755.htm>.
3. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи : научне видання / Міністерство освіти і науки України, Асоц. ректорів пед. ун-тів, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т вищої освіти АПН України ; укл. В. П. Бех, Ю. Л. Маліновський; ред. В. П. Андрущенко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 221 с.
4. Лекторское мастерство преподавателя / Экономика. Бухучет. Аудит, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekonom-buh.ru/metodika-ekonomicheskogo-obucheniya/621-lektorskoe-masterstvo-prepodavatelya.html>.
5. Леонтьев А. А. Психологический портрет лектора / А. А. Леонтьев. – М., 1981.
6. Методичні рекомендації щодо підготовки, проведення та аналізу відкритих занять у Київському національному університеті внутрішніх справ : методичні рекомендації / За заг. ред. Є. М. Моїсеєва. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ. – 2010. – 27 с.
7. Сагач Г. М. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 1: Риторика: «Златоуст» / Г. М. Сагач. – Рівне : ППДМ, 2006. – 288 с.
8. Сагач Г. М. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 5: Риторичний квітник: «Нев'янучий Цвіт» / Г. М. Сагач. – Рівне : ППДМ, 2006. – 320 с.
9. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
10. Що таке Болонський процес? / Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/>.

УДК 167/168:[001.8:304,5]

Михайличенко О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ – НЕОБХІДНА УМОВА ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

У статті викладені поняття науки і техніки, розкриваються основні історичні етапи їх розвитку.

Ключові слова: історія науки і техніки.

Михайличенко О. В. *Изучение истории науки и техники – необходимое условие высшего гуманитарного образования. В статье излагаются понятия науки и техники, раскрываются основные исторические этапы их развития.*

Ключевые слова: история науки и техники.

Mikhaïlychenko O. *Studying the history of science and technology – a prerequisite higher humanitarian education. The article presents the concepts of science and technology, reveals the main historical stages of development of theirs.*

Key words: history of science and technology.

Давно вже зрозуміло, що наука і техніка грають у розвитку цивілізації вирішальну роль. Проте, так було далеко не завжди. Давні греки, при всій своїй любові до філософії, дивилися на ремесло механіка, як на заняття простолюдинів, не гідне істинного ученого. Світові релігії, що з'явилися пізніше, спочатку взагалі відкидали науку. Один із батьків християнської церкви Тертуліан¹ стверджував, що після Євангелія ні в якому іншому знанні немає необхідності. Так само міркували і мусульмани, маючи на увазі Коран.

Коли араби захопили Александрію, то вони спалили знамениту Александрійську бібліотеку. Халіф Умар (Омар)² заявив, що, якщо є Коран, то немає потреби в інших книгах. Ця догма панувала аж до початку Нового часу. У XVII столітті, в епоху відродження знань, інквізиція переслідувала Галілея і спалила на вогнищі Джордано Бруно. Винахідники нових механізмів теж піддавалися гонінням; приміром, у 1579 р. у Данцигу

¹ Квінт Септіймій Флоренс Тертуліан (лат. *Quintus Septimius Florens Tertullianus* (155/165 – 220/240) – один з найбільш видатних ранньохристиянських письменників і теологів, автор 40 трактатів, з яких збереглося 31. Він є найбільш яскравим виразником впевненості про несумісність філософії та християнського віровчення, тієї основоположної лінії, що була сформульована у «Посланнях апостола Павла» і наголошувала, що християнське одкровення «суває мудрість світу всього».

² Умар ібн аль-Хаттаб (*Umar ibn al-Khattāb*) (581/583– 644) – 2-й мусульманський правовірний халіф. Був будівничим арабської імперії. За його правління араби завоювали Палестину, Сирію, Межиріччя, Західний Іран, Єгипет. Встановив закони, що забезпечили відносно малочисленним завойовникам особливий статус, заклав основні засади мусульманського права, ввів ісламський календар (637 р.).